

ارزیابی موانع انجام‌دادن کسب و کار در استان زنجان

احمد میدری*

استادیار دانشگاه شهید چمران اهواز ahmadahmad1342@yahoo.com

علی نصیری اقدم**

استادیار پژوهشکده مطالعات توسعه، جهاد دانشگاهی واحد تهران (نویسنده مسئول)

alinasiri110@gmail.com

زینب مرتضوی فر**

پژوهشگر پژوهشکده مطالعات توسعه، جهاد دانشگاهی واحد تهران zmf1362@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۷/۹

تاریخ دریافت: ۱۳۹۰/۱۲/۱۴

چکیده

هدف از این مقاله ارزیابی موانع کسب و کار در استان زنجان است. برای این منظور از سه روش مکمل استفاده شده است: اول، پیمایش فضای سرمایه‌گذاری از منظر صاحبان کسب و کار با استفاده از پرسش‌نامه «پیمایش بنگاه»؛ دوم، مطالعه شاخص‌های تحقق‌یافته درباره محیط کسب و کار و سوم، ارزیابی شکایات واصله به ستاد سرمایه‌گذاری استان. نتایج مطالعه حاکی از آن است که وجود زمین‌های دارای معارض، دشواری اخذ مجوز، سختی در دریافت اعتبار، اختلافات کارفرمایان با تأمین اجتماعی و واردات نامنظم کالاهای چینی از مهم‌ترین موانع کسب و کار در استان زنجان است.

طبقه‌بندی JEL: R58، D23

کلیدواژه‌ها: محیط کسب و کار، هزینه مبادله، پیمایش، استان زنجان.

---

* تهران، اهواز، بلوار گلستان، دانشگاه شهید چمران اهواز، دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی
** تهران، خیابان کارگر شمالی، تقاطع جلال آل احمد، دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران، طبقه سوم، دفتر جهاد دانشگاهی. تلفن: ۰۹۳۷۳۷۸۹۲۴۰

۱. مقدمه

بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۸۵ جمعیت استان زنجان بالغ بر ۹۶۴ هزار نفر است و مطابق سرشماری اخیر جمعیت آن به ۹۹۱ هزار نفر رسیده است. پیش‌بینی می‌شود با تداوم روند گذشته جمعیت استان تا سال ۱۳۹۴ به یک میلیون و ۶۶ هزار نفر برسد. علاوه بر این، پیش‌بینی می‌شود جمعیت فعال استان (عرضه نیروی کار) تا سال ۱۳۹۴ به ۴۱۹ هزار نفر افزایش یابد. با توجه به اینکه هدف برنامه دستیابی به بیکاری ۷ درصد است، باید زمینه سرمایه‌گذاری چنان مهیا شود که طی پنج سال برنامه پنجم ۶۹ هزار فرصت شغلی جدید و پایدار ایجاد شود و تقاضای نیروی کار تا ۳۸۹/۹ هزار نفر افزایش یابد. به عبارت دیگر، باید سالانه ۱۳۶۰۰ فرصت شغلی جدید خلق شود. با توجه به عملکرد گذشته رشد و اشتغال در استان زنجان، خلق این تعداد فرصت شغلی جدید مستلزم رشدی حداقل معادل ۸ درصد است (اسناد توسعه اشتغال و سرمایه‌گذاری استان زنجان، ۱۳۹۰).

دسترسی به این اهداف و خلق فرصت‌های شغلی جدید به سرمایه‌گذاری و رشد اقتصادی پایدار وابسته است و یکی از مهم‌ترین شرط‌های رشد پایدار اقتصادی و تحقق سرمایه‌گذاری‌های مولد وجود محیط کسب و کار کم‌هزینه و آسان است.

منظور از محیط کسب و کار محیط قانونی، اداری و نهادی حاکم بر فعالیت‌های اقتصادی است که هزینه انجام دادن کسب و کار را متأثر می‌کند؛ درصد معناداری از قیمت تمام‌شده محصولات را به خود اختصاص می‌دهد و به طور طبیعی در رقابت‌پذیری اقتصادی تأثیر می‌گذارد، ولی صاحبان کسب و کار نقش تعیین‌کننده‌ای در مدیریت این قبیل هزینه‌ها ندارند (میدری و قودجانی، ۱۳۸۷). در این چارچوب، مهم‌ترین راه ترغیب سرمایه‌گذاران برای مشارکت در فعالیت‌های اقتصادی، کاهش هزینه‌های زائد سرمایه‌گذاری (یا اصطلاحاً هزینه‌های مبادلاتی) است که ریشه در محیط کسب و کار دارد. با بهبود محیط کسب و کار، سرمایه‌گذاران و کارآفرینان اقتصادی کوچک و بزرگ ترغیب می‌شوند به جای فعالیت در اقتصاد غیررسمی به آغوش نظام قانونی و رسمی پناه ببرند و در سایه چتر گسترده حقوق مالکیت فعالیت‌های خود را توسعه دهند.

با این اوصاف، این مقاله با هدف شناسایی محیط کسب و کار در استان زنجان تنظیم شده است. در ابتدای امر ممکن است به نظر برسد که محیط کسب و کار امری ملی است و در سطح منطقه‌ای موضوعیت ندارد. اگر محیط کسب و کار به مرز قوانین کشور محدود شود، این گزاره صحیح است. با این حال، محیط کسب و کار به رویه‌های انجام دادن کار، شرایط منطقه‌ای و مؤلفه‌های فرهنگی نیز مربوط می‌شود و این امور در استان‌های گوناگون متفاوت است. برای مثال، در استان زنجان یکی از مهم‌ترین موانع سرمایه‌گذاری وجود زمین‌های دارای معارض است. این مشکل از تفاوت قوانین قابل شناسایی نیست و مشکلی است که فقط بخشی از استان‌های کشور مبتلا به آن هستند.

مقاله حاضر بدین ترتیب سازماندهی شده است. بعد از مقدمه، مبانی نظری محیط کسب و کار ارائه می‌شود. در قسمت سوم مقاله، روش شناسی سنجش محیط کسب و کار و در قسمت چهارم، نتایج بررسی ارائه می‌شود. در قسمت پنجم، ضمن جمع‌بندی مطالب، چند توصیه سیاستی برای بهبود محیط کسب و کار در استان زنجان ارائه می‌شود.

۲. مبانی نظری

تجربه جهانی نشان می‌دهد رشد بخش خصوصی به دو روش ممکن است: روش نخست، واگذاری دارایی‌ها و شرکت‌های دولتی به بخش خصوصی و روش دوم، رفع موانع فعالیت بخش خصوصی یا بهبود محیط کسب و کار است. منظور از محیط کسب و کار عوامل مؤثر در عملکرد واحدهای اقتصادی مانند کیفیت دستگاه‌های حاکمیتی، ثبات قوانین و مقررات و کیفیت زیرساخت‌هاست که تغییر دادن آنها فراتر از اختیارات و قدرت مدیران بنگاه‌های اقتصادی است.

چین راهبرد دوم و شوروی سابق و کشورهای اروپای شرقی راهبرد نخست را انتخاب کردند. چین طی سه دهه، بدون خصوصی‌سازی و فقط با فراهم کردن محیط مناسب برای بخش خصوصی، سهم بخش خصوصی را از کمتر از ۲۰ درصد در پایان دهه ۱۹۷۰ به بیش از ۷۰ درصد در سال ۲۰۰۴ افزایش داد. اکثر کشورهای اروپای شرقی و شوروی سابق نیز با تکیه بر سیاست خصوصی‌سازی توانستند در کمتر از چهار سال سهم بخش خصوصی را به بیش از ۸۰ درصد افزایش دهند، اما در چین ۵۰۰ میلیون نفر از فقر نجات یافتند و در کشورهای اروپای شرقی و شوروی سابق تعداد فقرا به پنج برابر افزایش یافت.^۱

تجربه کشور چین و تا حدودی ویتنام، مجارستان و لهستان این ایده را مطرح کرد که برای تبدیل اقتصاد دولتی به اقتصاد غیردولتی، به جای راهبرد خصوصی‌سازی، می‌توان از راهبرد بهبود محیط کسب و کار بهره گرفت. این راهبرد را جوزف استیگلیتز، برنده نوبل اقتصاد، «رشد بخش خصوصی از پایین» و ژانوس کورنای، اقتصاددانان مشهور دانشگاه هاروارد، «رشد طبیعی بخش خصوصی» نامیدند (استیگلیتز، ۱۳۸۳، ص ۱۳۲؛ کورنای، ۲۰۰۲).

اگر در ابتدای دهه ۱۹۸۰، نظریه پردازان و سیاست‌گذاران اقتصادی بر خصوصی‌سازی تأکید داشتند، از اواخر دهه ۱۹۹۰ بهبود محیط کسب و کار موضوع کانونی محافل نظریه‌پردازی و سیاست‌گذاری اقتصادی بوده است.

از اوایل قرن بیستم نهادگرایان قدیم و جدید بر نقش نهادها در عملکرد اقتصادی و اثر آنها بر

۱. در خصوص مقایسه تجربه چین و روسیه و دو راهبرد خصوصی‌سازی یا رفع موانع بخش خصوصی مقالات فراوانی در دسترس است. برای مثال، رجوع کنید به استیگلیتز (۱۳۸۳)، استیگلیتز (۱۹۹۹)، میدری (۱۳۸۴) و دیک (۲۰۰۰).

اندازه هزینه مبادلاتی تأکید کرده اند. رونالد کوز، در سال ۱۹۳۷ با انتشار مقاله ماهیت بنگاه بر «هزینه های استفاده از ساز و کار بازار»، تأکید کرد که اگر در واقع مشاهده می شود که همه مبادلاتی که نافع تلقی می شود از طریق بازار سازماندهی نمی شود به این علت است که استفاده از ساز و کار بازار پرهزینه است. پس از کوز اقتصاددانان زیادی درباره هزینه مبادله تحقیق و از آن برای تبیین واقعیت ها استفاده کردند: هیکس (۱۹۳۵) برای بسط نظریه تقاضای پول، ارو (۱۹۶۹) برای تبیین شکست بازار، ویلیامسن (۱۹۸۵) برای توضیح کارایی تطبیقی ساختارهای سازماندهی و بدیل و نورث (۱۹۹۰) برای درک تغییرات نهادی و اقتصادی.

هرناندو دسوتو با استفاده ضمنی از مفهوم هزینه مبادله در طرح مفهوم محیط کسب و کار، به منزله راهبرد اصلی توسعه اقتصادی، بیش از همه اقتصاددانان نقش داشته است. دسوتو اقتصاددان پرویی است که از ابتدای دهه ۱۹۸۰ موانع کسب و کار را در کشورهای در حال توسعه و پیشرفته به صورت تطبیقی مطالعه کرده است. محصول مطالعات او دو کتاب راه دیگر و راز سرمایه است. او در این دو کتاب نشان داد که چگونه موانع اداری در کشورهای در حال توسعه مانع رشد اقتصادی است و به گسترش فقر و بخش غیررسمی دامن می زند.

سؤال اصلی دسوتو این است که چرا سرمایه داری در کشورهای غربی موفق است و در سایر نقاط جهان شکست می خورد: «... مانع مهمی که بقیه جهان را از استفاده از نظام سرمایه داری باز می دارد عدم توانایی آنها در تولید سرمایه است. سرمایه نیروی حیات بخش نظام سرمایه داری و مایه پیشرفت است» (دسوتو، ۱۳۸۶، ص ۲۸).

او بر آن است در این کشورها پس انداز داخلی به وفور یافت می شود و جالب تر آنکه بخش عمده ای از این پس انداز در دست فقراست، اما کشورهای در حال توسعه نمی توانند از پس اندازهای خود استفاده کنند. در واقع، دسوتو برخلاف عموم اقتصاددانان کمبود پس انداز را علت توسعه نیافتگی نمی داند. تفاوت کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته فقط در یک چیز است: «اکثر مردم فقیر این کشورها صاحب دارایی هستند، اما فرایندی ندارند که مالکیت آنها را نشان داده و سرمایه ایجاد کند. آنها خانه دارند ولی نه حق مالکیت، محصول دارند اما نه سند فروش، کسب و کار دارند اما نه شخصیت حقوقی. فراهم نبودن این نهادهای ضروری عاملی است که توضیح می دهد چرا مردمی که هر گونه اختراع غربی از گیره کاغذ تا راکتور اتمی را اقتباس کرده اند، نتوانسته اند سرمایه کافی تولید کنند و سرمایه های داخلی خود را به کار بیندازند» (همان، ص ۳۱). بر اساس برآورد دسوتو ارزش سرمایه های راکد در آسیا ۱۷۵۰ میلیارد دلار، در آفریقا ۵۸۰ میلیارد دلار، در خاورمیانه و شمال آفریقا ۷۴۰ میلیارد و در امریکای جنوبی ۸۹۰ میلیارد دلار است (همان، ص ۵۹). به نظر دسوتو، فرایند تبدیل پس انداز به سرمایه مولد امری است که تاکنون اقتصاددانان از آن غافل مانده اند و هنوز هیچ نظریه ای برای پاسخ به آن تدوین نشده است: «نه

اسمیت و پیروانش و نه مارکس و مارکسیست‌ها تاکنون نتوانسته‌اند به درک این ساز و کار دست یابند» (همان، ص ۳).

دسوتو با تیم تحقیقاتی‌اش که متشکل از ۱۰۰ کارشناس در رشته‌های گوناگون مانند حقوق، اقتصاد و مدیریت بود، به مطالعه میدانی درباره موانع تبدیل پس‌انداز به سرمایه پرداخت. آنها برای درک ناتوانی مردم فقیر در تبدیل پس‌اندازهای خود به سرمایه‌های مولد، یک کارگاه کوچک لباس دوزی در لیمای پرو تأسیس کردند. آنها در عمل دریافتند که برای تأسیس کارگاهی کوچک به تعداد زیادی مجوز احتیاج است: «هر روز شش ساعت برای این کار وقت صرف شد تا پس از ۲۸۹ روز و طی ۱۲۳۱ مرحله اداری توانستیم مجوز تأسیس بگیریم» (دسوتو، ۱۳۸۴).

دسوتو مراحل اداری دستگاه‌های مختلف را در چند کشور در حال توسعه (پرو، مصر، هائیتی و فیلیپین) با کشورهای پیشرفته مقایسه کرد. او نشان داد تفاوتی بسیار فاحش میان سرعت نظام اداری کشورها وجود دارد: «اخذ مجوز برای ثبت املاک در فیلیپین به ۱۶۸ مرحله و ۱۳ تا ۲۵ سال زمان نیاز دارد و ثبت اراضی بایر در مصر ۶ تا ۱۴ سال زمان می‌برد» (دسوتو، ۱۳۸۶، ص ۲۰). بر اساس نظریه او، موانع سخت و جانکاه نظام اداری در کشورهای در حال توسعه بخش خصوصی را به اقتصاد زیرزمینی، اقتصاد غیررسمی و غیرمولد سوق می‌دهد. در چنین فضای کسب و کاری سیاست‌های اقتصادی مرسوم مانند خصوصی‌سازی و سایر بسته‌های سیاستی از کار می‌افتند، سرمایه‌های خارجی در باتلاق نظام اداری غرق می‌شوند، سرمایه‌های مالی و انسانی به کشورهای پیشرفته فرار می‌کنند و تولیدکنندگان داخلی بازی اقتصادی را به رقابای خارجی واگذار می‌کنند. دسوتو نظام اداری را عامل همه این بدبختی‌ها می‌داند. دسوتو نشان می‌دهد که چگونه در کشورهای پیشرفته مانند آمریکا نخست، نظام اداری متحول سپس، رشد مستمر اقتصادی میسر شد.

سیاست‌های مبتنی بر بهبود مستمر کسب و کار در کشورهای مختلفی به اجرا درآمده و نتایج معناداری به ارمغان آورده است. برای مثال، در دهه منتهی به سال ۲۰۰۵، در کشور پرو، دولت برای ۱/۳ میلیون خانوار شهری اسناد مالکیت صادر کرد. با توجه به مطمئن شدن حقوق مالکیت، والدین به جای اینکه در خانه بنشینند و از ملک غیررسمی خود حفاظت کنند توانستند به یافتن شغل اقدام کنند. کودکان نیز توانستند به مدرسه بروند که در نتیجه آن کار کودکان به اندازه ۳۰ درصد کاهش یافت (پانکوف و مکلیش، ۲۰۰۶، ص ۱۴). در کلمبیا دولت مقررات اشتغال و راه‌اندازی کسب و کار را تسهیل کرد که این کار به خلق ۳۰۰ هزار شغل در بخش رسمی اقتصاد منجر شد (همان).

صربستان و مونتنگرو وظیفه ثبت بنگاه‌ها را از دادگاه‌ها به اداره ثبت جدید انتقال دادند. در حال حاضر کارآفرینان می‌توانند بنگاه خود را به صورت اینترنتی ثبت کنند و قاعده «سکوت علامت رضاست» به معنای تأیید سریع مراحل ثبت مورد نظر است. به علاوه، یک بانک اطلاعاتی

الکترونیکی یکپارچه جدید موجب شد که دادگاه های تجاری، اداره آمار، اداره گمرک، بانک ملی و شهرداری ها به هم متصل شوند. با این اصلاحات، هر شرکتی می تواند در عرض ۱۵ روز و نه ۵۱ روز شروع به کار کند (همان، ص ۵).

مصر اداره معینی را برای اسناد و مدارک تجاری اختصاص داد و ۲۶ تأییدیه را در ۵ تأییدیه ادغام کرد. بهبود امور گمرکی بخشی از اصلاحات کلی برای کاهش تعداد گروه های تعرفه ای از ۲۷ به ۶ بوده است (همان).

در انتها، شایان ذکر است که اصلاحات انجام شده ناظر بر ساده سازی قوانین و مقررات و رویه های اجرایی است و اصلاً به معنای بی قانونی و رها بودن کسب و کارها نیست.

۳. پیشینه تحقیق

در زمینه سنجش و بهبود محیط کسب و کار مطالعات درخور توجهی انجام شده و دامنه آن رو به ازدیاد است. با منطقی استقرایی می توان مطالعات انجام گرفته را به سه دسته عمده تقسیم کرد: شناسایی و سنجش، ارزیابی اثر و تحلیل محتوا.

برخی مطالعات مانند مطالعه حاضر به شناسایی محیط کسب و کار و سنجش مؤلفه های آن پرداخته اند. در ایران، اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی چند سالی است پرسش نامه رقابت پذیری مجمع جهانی اقتصاد را در سطح بنگاه های کشور ارزیابی می کند و اطلاعات آن را برای رتبه بندی در اختیار مجمع جهانی اقتصاد قرار می دهد. گروه محیط کسب و کار مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی بر اساس نظر خبرگان ۲۲ مؤلفه مهم کسب و کار در ایران را شناسایی کرده است که آنها را به طور فصلی بر اساس نظر تشکل ها در سراسر کشور می سنجد (پایش). دسته ای دیگر از مطالعات با استفاده از ابزارهای کمی و اقتصادسنجی به ارزیابی اثر محیط کسب و کار در عملکرد اقتصادی کشور تمرکز کرده اند. برای مثال، نعیمی پور (۱۳۸۸) اثر محیط کسب و کار را در رشد اقتصادی و نصیری اقدم و همکاران (۱۳۹۱ ب) اثر شاخص پرداخت مالیات را در اندازه اقتصاد غیررسمی ارزیابی کرده اند. برخی محققان نیز وارد تحلیل محتوایی شاخص ها شده اند و در این خصوص بحث کرده اند که چرا وضع شاخصی مناسب یا نامناسب است و چه نهادهایی در این زمینه مؤثرند. متوسلی و قاسمی (۱۳۸۴) شاخص حمایت شغلی، نصیری اقدم و همکاران (۱۳۹۱ الف) شاخص پرداخت مالیات و نعیمی پور (۱۳۸۸) شاخص ثبت دارایی را تجزیه و تحلیل کرده اند.

۴. روش تحقیق

شیوه های مختلفی برای سنجش یا شناخت مشکلات محیط کسب و کار و موانع رشد بخش

خصوصی اعمال می‌شود.^۱ در این مطالعه از سه روش مکمل استفاده شده است: روش نخست، مبتنی بر نظرسنجی و پرسش از صاحبان کسب و کار است؛ در این روش از دست‌اندرکاران بخش خصوصی خواسته می‌شود موانع کسب و کار در حوزه فعالیت خود را بیان و رتبه‌بندی کنند.^۲ در روش نظرسنجی، مبنای مطالعه حاضر پرسش‌نامه «پیمایش بنگاه»^۳ است که بانک جهانی در مطالعات خود از آن بهره می‌گیرد. این پرسش‌نامه به ارزیابی نظر صاحبان کسب و کار راجع به موضوعات مختلف می‌پردازد. یکی از محاسن این شیوه آن است که تفاوت‌های استانی را از حیث فضای سرمایه‌گذاری برجسته می‌کند.

شناسایی تفاوت‌های استانی حداقل دو کارکرد مهم دارد: یکی اینکه به سرمایه‌گذاران علامت می‌دهد کدام استان را برای سرمایه‌گذاری انتخاب کنند، و دوم اینکه مسئولان استان را به اصلاح محیط کسب و کار به منظور جذب سرمایه‌گذاران و توسعه استان مطلع و حساس می‌کند.

پرسش‌نامه‌ها در اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۰ به صورت حضوری تکمیل شده‌اند. برای تحلیل نتایج و مقایسه پذیرش نتایج، ۱۱ شاخص برای سنجش محیط کسب و کار استخراج شده است. این شاخص‌ها عبارت‌اند از: فساد، امنیت اجتماعی، تأمین مالی، جنسیت، گستردگی اقتصاد غیررسمی، زیرساخت‌ها، شرکت‌های پیشرو، مجوزهای کسب و کار، مقررات و مالیات و سهولت تجارت. در این پیمایش «پرسش‌نامه موانع سرمایه‌گذاری»، در ۱۲۳ واحد تولیدی و خدماتی استان زنجان تکمیل و نتایج با نرم‌افزار SPSS پردازش و تحلیل شد.

در شیوه دوم ارزیابی محیط کسب و کار، شاخص‌های کمی مطرح نظر قرار می‌گیرد. ویژگی مثبت این شیوه آن است که نتایج آن متأثر از قضاوت‌های شخصی افراد نیست؛ در عین حال، در این شیوه، بر خلاف نظرسنجی، حساسیت‌های صاحبان کسب و کار به مشکلات برجسته نمی‌شود؛ بنابراین، این دو شیوه می‌توانند مکمل یکدیگر باشند.

در این مطالعه ۳۰ شاخص کمی تعریف شده و اطلاعات آن برای استان زنجان و سایر استان‌های کشور از مراکز ذیربط استعلام شده است. این شاخص‌ها که مکمل نتایج پیمایش‌اند شامل نسبت تسهیلات به سپرده‌های استان، نوسان بودجه‌های استان، افزایش شاخص قیمت‌ها، نسبت مالیات به ارزش افزوده، میزان بیکاری، دسترسی شهرک‌های صنعتی استان به زیرساخت‌ها،

۱. میدری و قودجانی (۱۳۸۷) در فصل اول از کتاب *سنجش و بهبود محیط کسب و کار* بیش از ده روش را برای سنجش موانع کسب و کار معرفی کرده‌اند.

۲. مجمع جهانی اقتصاد از جمله مراکزی است که موانع کسب و کار را با این روش اندازه‌گیری می‌کند. این مؤسسه از سال ۱۹۹۷ پرسش‌نامه‌ای میان مدیران یا مالکان شرکت‌های بزرگ در کشورهای مختلف توزیع و، با ترکیب مقادیر عددی، اهمیت موانع کسب و کار را اندازه‌گیری می‌کند.

دسترسی به تلفن ثابت و همراه و اینترنت و فیبر نوری، دعاوی علیه سازمان تأمین اجتماعی، سرعت رسیدگی به اختلافات بین کارفرمایان و کارکنان، عملکرد مراجع حل اختلاف، کثرت دعاوی کارگری، تعداد پرونده‌های مختومه به ازای تعداد دادرها، نسبت پرونده‌های فعال مالیاتی به تعداد کارکنان، نسبت جمعیت به تعداد پرونده‌های ضرب و جرح و سرقت از اماکن، دسترسی به بازار، نسبت دانشجویان به جمعیت، میزان باسوادی و نسبت جمعیت آموزش دیده در مراکز فنی و حرفه‌ای است. هر کدام از این شاخص‌ها یکی از ابعاد محیط کسب و کار را می‌سنجد و مکمل نتایج پیمایش است. در این مطالعه از رویهٔ مجمع جهانی اقتصاد برای ترکیب شاخص‌های کمی و کیفی استفاده می‌شود.

علاوه بر دو روش مذکور در این مطالعه شکایات واصله به ستاد سرمایه‌گذاری استان زنجان نیز مطرح نظر قرار گرفته است. مطابق مادهٔ ۷ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ در هر استان، ستاد سرمایه‌گذاری استان تشکیل شده است که وظیفهٔ اصلی‌اش رسیدگی به شکایات سرمایه‌گذاران استان است. در این تحقیق ۲۴ شکایت واصله به ستاد سرمایه‌گذاری استان زنجان بررسی و نکات ویژهٔ آن در قسمت نتایج گزارش شده است.

گفتنی است که به سبب محدودیت‌های آماری امکان دسترسی به ابعاد مختلف یک موضوع نبوده است؛ مثلاً، دستگاه قضایی شاخص‌های قضایی مختلفی را جمع‌آوری و ثبت می‌کند، ولی در اختیار عموم قرار نمی‌دهد. بنابراین، برای این مقاله یکی دو شاخص با اهمیت شناسایی شده و طی نامه‌ای رسمی از مراجع مربوطه استعلام شده است. از این‌رو، جامع‌نبودن شاخص‌های کمی مورد استفاده تا حدی آزاردهنده است که این صرفاً به سبب دشواری در گردآوری اطلاعات است.

۵. اهم موانع انجام‌دادن کسب و کار در استان زنجان

نتایج ارزیابی محیط کسب و کار در استان زنجان به شرح ذیل است. این نتایج بر اساس تلفیق نتایج پیمایش، داده‌های کمی و شکایات واصلهٔ ستاد سرمایه‌گذاری استان به دست آمده است. در جدول ۱ خلاصه‌ای از نتایج پیمایش و داده‌های کمی گزارش شده است.

۱.۵. ثبات اقتصاد کلان

ثبات اقتصاد کلان تأثیر بسزایی در سودآوری و رقابت‌پذیری کسب و کار دارد. یکی از روش‌های ارزیابی ثبات اقتصاد کلان نوسانات بودجهٔ عمرانی است. نوسانات بودجهٔ عمرانی در استان ۴۷ درصد بوده که نسبت به متوسط کشور (۸۴ درصد) مقدار قابل قبول‌تری است، ولی همچنان نوسانات آن زیاد است. نکتهٔ دیگری که در این زمینه حائز اهمیت است، آن است که تخصیص‌ندادن به‌موقع بودجهٔ مصوب عامل تأخیر در ۶۶ درصد از پروژه‌های نیمه‌تمام استان است که نسبت به متوسط کشور بالاتر است.

جدول ۱. محیط کسب و کار در استان زنجان

شاخص کلی	ریز شاخص‌ها	نحوه محاسبه	متوسط کشور	استان زنجان	رتبه در کشور
ثبات اقتصاد کلان	نوسانات بودجه عمرانی استان	انحراف معیار بودجه عمرانی استان به قیمت‌های ثابت ۱۳۷۶	۸۴/۱۱	۴۷/۳۸	۷
	شاخص قیمت‌ها	شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی استان	۱۷۷/۵	۱۷۵/۹	۸
کسب اعتبار	دسترسی به تسهیلات بانکی	نسبت تسهیلات پرداخت شده به سپرده‌ها	۱۰۹	۱۴۳	۱۲
	استفاده از خط اعتباری و خط تسهیلاتی (درصد بنگاه‌ها)	پیمایش	-	۳۳/۳	-
	درصد تأمین مالی از بانک‌ها برای سرمایه‌گذاری	پیمایش	-	۳۶/۸۸	-
	دسترسی به منابع مالی به‌منزله مانع عمده (درصد بنگاه‌ها)	پیمایش	-	۶۱/۴	-
سهولت پرداخت مالیات	بار مالیاتی	سهم هر استان از مالیات به سهم آن استان از ارزش افزوده بخش صنعت و خدمات کشور	۰/۶۹	۰/۹۲	۲۳
	درصد وقت مدیریت ارشد برای رفع و رجوع امور اداری	پیمایش	-	۱۲/۶۴	-
	متوسط تعداد مراجعات به سازمان مالیاتی یا مراجعه کارکنان سازمان به بنگاه	پیمایش	-	۴/۴	-
	نرخ مالیات به‌منزله مانع عمده (درصد بنگاه‌ها)	پیمایش	-	۷۱/۵	-

-	۶۲/۳	-	پیمایش	شیوه وصول مالیات به منزله مانع عمده (درصد بنگاه‌ها)	دسترسی به زیرساخت‌ها
۹	۰/۹۲	۰/۸۵	نسبت شهرک‌های دارای آب به مجموع شهرک‌ها	آب	
۸	۰/۹۲	۰/۸۵	نسبت شهرک‌های دارای برق به مجموع شهرک‌ها	برق	
۱۵	۰/۵	۰/۴۴	نسبت شهرک‌های دارای گاز به مجموع شهرک‌ها	گاز	
-	۰/۵۸	۰/۶۶	نسبت شهرک‌های دارای تلفن ثابت به مجموع شهرک‌ها	مخابرات	
-	۰/۴۲	۰/۳۸	نسبت شهرک‌های دارای اینترنت (دیال‌آپ و فیبر نوری) به مجموع شهرک‌ها		
۸	۰/۲۶	۰/۱۸	نسبت شهرک‌های دارای تصفیه‌خانه‌های فاضلاب به مجموع شهرک‌ها	دسترسی به سیستم فاضلاب	
-	۱/۶۷	-	پیمایش	خسارت ناشی از قطعی برق (درصد فروش)	
-	۲۲/۱۷	-	پیمایش	سهام ژنراتور در مصرف برق (درصد)	
-	۱۱۵/۳۶	-	پیمایش	دوره انتظار انشعاب برق (روز)	
-	۴/۲۹	-	پیمایش	متوسط تعداد دفعات قطعی آب در یک ماه نوعی	
-	۴/۴۸	-	پیمایش	متوسط مدت زمان قطعی آب (ساعت)	

-	۶	-	پیمایش	دوره انتظار انشعاب آب (روز)	
۳	۸۳۱	۱۲۷۲	متوسط تعداد پرونده در هر شعبه از دادگاه‌های عمومی	تراکم پرونده در دادگاه‌ها	کیفیت دستگاه قضایی
۲	۴۴۶	۹۲۸	متوسط تعداد پرونده‌ها در دادرها	تراکم پرونده در دادرها	
۱۰	۳۱۳	۳۴۲	نسبت پرونده‌های فعال مالیاتی به تعداد کارکنان	کیفیت سازمان امور مالیاتی	کیفیت دستگاه اجرایی
-	۴۷/۱۳	-	پیمایش	تعداد روزهای اخذ مجوز فعالیت	
-	۲۰	-	پیمایش	تعداد روزهای اخذ مجوز ساخت	
-	۱۳/۲۵	-	پیمایش	تعداد روزهای اخذ مجوز واردات	
-	۵۲/۵	-	پیمایش	مجوزها و پروانه‌های کسب و کار به‌منزله مانع عمده (درصد بنگاه‌ها)	
۱۷	۱۴۷	۱۱۲	نسبت دعاوی علیه سازمان تأمین اجتماعی در دیوان عدالت کشور به بیمه‌شدگان (به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر)	نسبت دعاوی علیه سازمان تأمین اجتماعی در دیوان عدالت کشور به بیمه‌شدگان	کیفیت روابط کار و تأمین اجتماعی
۱۷	۲۷	۲۶	مدت زمان رسیدگی به اختلافات بین کارفرمایان و کارکنان	سرعت رسیدگی به اختلافات کارفرما با کارکنان	
۲۹	۰/۰۹۲	۰/۲۱۴	نسبت آرای سازشی به آرای صادره	امکان مصالحه در روابط کارفرما- کارگر	
۲۵	۲۳	۳۱	نسبت افراد تحت پوشش بیمه اجباری به تعداد شکایات واصله (شکایت سرانه)	کثرت دعاوی کارگری	

۱۴	۰/۰۱۹	۱	سهم استان از کارگاه‌های بزرگ صنعتی که حداقل ۵۰ شاغل دارند	حضور شرکت‌های بزرگ در استان	دسترسی به بازار
۲۲	۱۱۰۰۲۰۳	۲۴۶۰۳۳۸	دسترسی مراکز استان‌های کشور بر حسب جمعیت (نفر-کیلومتر)	اندازه بازار (دسترسی به جمعیت)	
-	۷۰/۴	-	پیمایش	رقابت با بنگاه‌های غیررسمی (درصد بنگاه‌ها)	اقتصاد غیررسمی
-	۹۲/۷	-	پیمایش	شروع فعالیت با ثبت رسمی (درصد بنگاه‌ها)	
-	۸۶/۴	-	پیمایش	رقابت با کالاهای چینی به‌منزله مانعی عمده	

مأخذ: یافته‌های تحقیق

توضیح: اطلاعات کمی این جدول مربوط به سال ۱۳۸۹ و اطلاعات کیفی پیمایش مربوط به سال ۱۳۹۰ است.

۲.۵. کسب اعتبار

نسبت تسهیلات پرداخت شده به سپرده‌ها در استان زنجان ۱۴۳ درصد است در حالی که، این نسبت در کشور ۱۰۹ درصد است، یعنی بیش از آنچه مردم استان در بانک سپرده‌گذاری کرده‌اند، بانک‌های استان اقدام به اعطای تسهیلات کرده‌اند و از این حیث وضع استان مساعد است.

با اینکه نسبت تسهیلات به سپرده در استان بالاست، ۶۱/۴ درصد از صاحبان کسب و کار دسترسی به منابع مالی را همچنان یکی از موانع عمده فعالیت خود می‌دانند و در شکایات واصله، به ستاد سرمایه‌گذاری استان، مشکل تأمین مالی سهم عمده‌ای از موضوعات را به خود اختصاص داده است. علت اصلی این موضوع دسترسی نداشتن به ابزارهای مالی مناسب و دشواری فرایندهای اخذ اعتبار در استان است. برای مثال، در حال حاضر تنها ۳۳/۳ درصد از بنگاه‌ها امکان استفاده از خط اعتباری یا خط تسهیلاتی دارند.

نکته دیگر در نظام تأمین مالی آن است که تقریباً همه بانک‌ها در همه نوع خدمات بانکی فعال‌اند و کمتر بانکی در حوزه سرمایه‌گذاری به صورت تخصصی ورود کرده است. بنابراین، نه تنها توجیه فنی اقتصادی طرح‌ها هنگام اعطای تسهیلات مطمح نظر قرار نمی‌گیرد، بلکه رابطه بلندمدت بین بانک و بنگاه برقرار نمی‌شود و در نتیجه بسیاری از خدمات جانبی بانک به بنگاه ارائه نمی‌شود.

۳.۵. پرداخت مالیات

مالیات‌ها دو گونه هزینه بر بنگاه تحمیل می‌کنند. یکی بخشی از سود است که به‌منزله مالیات پرداخت می‌شود و دیگری هزینه‌ای است که بابت تمکین مالیاتی بر مؤدیان تحمیل می‌شود. سهم استان زنجان از مالیات به سهم آن استان از ارزش افزوده بخش صنعت و خدمات کشور ۰/۹۲ است و ۷۱/۵ درصد از مؤدیان نرخ مالیات را جزء موانع عمده فعالیت خود قلمداد کرده‌اند. همچنین، ۶۲/۳ درصد از مؤدیان شیوه وصول مالیات را مانع عمده قلمداد کرده‌اند، چرا که ۱۲/۶ درصد از وقت مدیران ارشد بنگاه به این موضوع اختصاص می‌یابد و به طور متوسط مأموران مالیاتی سالانه ۴/۴ بار به بنگاه مراجعه می‌کنند.

درآمدهای مالیاتی در استان زنجان و البته در کل کشور بخش محدودی از کل درآمدهای دولت را تشکیل می‌دهد و این موضوع چنین انعکاس می‌یابد که گویا نرخ مالیات پایین است؛ در حالی که، نرخ کلی مالیات برای شرکت‌ها ۴۴/۱ درصد است (گزارش کسب و کار بانک جهانی، سال‌های مختلف).

۴.۵. دسترسی به زمین

یکی از مهم‌ترین مشکلات سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی در استان زنجان دسترسی به زمین و

شناسایی و خرید محل شرکت است. با اینکه زمین های شهری سند مالکیت دارند بسیاری از اراضی روستایی، مراتع، زمین های ملی و عمومی بدون سند هستند و معارض دارند و مسئولان استان نیز حل این مسئله را به سرمایه گذار واگذار کرده اند. حل این مشکل مستلزم عزم استانی و ملی است. بدون رفع این مانع اساسی، که از چشم مطالعات پیمایشی مخفی مانده، امکان جذب سرمایه گذار بسیار محدود است. گفتنی است که در شکایات واصله به ستاد سرمایه گذاری استانی بیشترین فراوانی را همین زمین های دارای معارض دارند.

۵.۵. دسترسی به زیرساخت ها

استان زنجان دارای منابع آبی مناسب است، ولی منابع مذکور درست بهره برداری نمی شود. ۹۲ درصد از شهرک های صنعتی استان به آب دسترسی دارند، دوره انتظار برای انشعاب آب ۶ روز است، ۴/۲۹ بار در ماه قطعی آب وجود دارد و مدت زمان قطعی آب در هر بار ۴/۴۸ ساعت است، اما فناوری های نوین آبیاری به کار گرفته نشده است و آب های سطحی استان استفاده نمی شوند که باید برای آن تدابیر لازم اندیشیده شود.

۹۲ درصد از شهرک های استان برق دارند، ولی دوره انتظار برای انشعاب برق ۱۱۵ روز است؛ خسارت ناشی از قطعی برق ۱/۶۷ درصد از ارزش فروش است و ۲۲ درصد از بنگاه ها برق خود را از طریق ژنراتور تأمین می کنند. یکی از مهم ترین مشکلات تولید برق در استان و کشور دریافت نکردن قیمت برق از شرکت های برق منطقه ای و بدهکار شدن ایشان به تولیدکنندگان و پیمانکاران است که با هدفمندسازی یارانه ها تشدید شده است. برای کاهش لطمات ناشی از قطعی برق و تأمین مطمئن برق لازم است موانع تولید خصوصی برق مرتفع شود.

۵۰ درصد از شهرک های این استان به گاز دسترسی دارند که این امر استان را در رتبه ۱۵ در میان ۳۰ استان کشور قرار داده است. دسترسی این استان به تلفن ثابت و همراه از متوسط کشور پایین تر است. به طور مشخص برخی از شهرک های صنعتی استان هنوز به تلفن ثابت دسترسی ندارند که با هزینه ای معقول و حتی با مشارکت شرکت ها می توان این نقیصه را مرتفع کرد. در مورد ضریب نفوذ اینترنت نیز استان در وضعیت میانی قرار دارد و لازم است به طور کلی دسترسی این استان به مخابرات تقویت شود.

۶.۵. کیفیت دستگاه قضایی

متوسط تعداد پرونده ها در هر شعبه از دادگاه های عمومی ۸۳۱ پرونده و متوسط تعداد پرونده ها در دادرهای استان ۴۴۶ پرونده است. ارقام مشابه در کشور به ترتیب ۱۲۷۲ و ۹۲۸ پرونده است؛ بنابراین، استان زنجان از حیث تراکم دستگاه قضایی کیفیت نسبتاً مناسبی دارد و رتبه اش در کشور

به ترتیب ۳ و ۲ است. با این حال، متوسط زمان لازم برای خاتمه یک دعوا در کشور بالای ۵۰۰ روز است (گزارش کسب و کار بانک جهانی، سال‌های مختلف). با وجود شکل‌گیری فعالیت‌های تخصصی مختلف (نظیر بانک، بیمه، خدمات پیمانکار و فعالیت‌های قراردادی همچون، ساختار تعاونی)، دادگاه‌های تخصصی شکل نگرفته است و در موضوعاتی نظیر تأمین اجتماعی قاضی و متشاکلی با هم قرابت زیادی دارند. بنابراین، کاهش زمان دادرسی، تخصصی شدن دادرسی‌ها و استقلال قاضی از شاکی و متشاکلی از رئوس اقدامات لازم برای تقویت دستگاه قضایی است.

۷.۵. کیفیت دستگاه‌های اجرایی

از نظر صاحبان کسب و کار برای اخذ مجوز فعالیت در استان به طور متوسط ۴۷ روز، برای کسب اجازه ساخت ۲۰ روز و برای اخذ مجوز واردات ۱۳ روز زمان لازم است. با اینکه این زمان درخور پذیرش بوده و نسبت به استان‌هایی چون تهران بسیار کمتر است، اما ۵۲/۵ درصد از فعالان اقتصادی مجوزها و پروانه‌های فعالیت را مانع عمده فعالیت خود قلمداد کرده‌اند. بخشی از این نارضایتی به زمین‌های دارای معارض، در هنگام مکان‌یابی شرکت، و بخش عمده دیگر آن به مجوزهای محیط زیست مربوط می‌شود. نکته دیگر مربوط به مجوزهای چند لایه است که یک بار هنگام شروع فعالیت انجام می‌شود، یک بار هنگام ساخت و ساز موضوعیت می‌یابد، بار دیگر هنگام کسب اعتبار انجام می‌شود و گاهی برای تعیین نام محصول هم موضوعیت پیدا می‌کند. مجوزهای چند لایه بخش معناداری از زمان مفید مدیران ارشد بنگاه را به خود اختصاص می‌دهند و منجر به نارضایتی آنان می‌شوند.

۸.۵. کیفیت روابط کار و تأمین اجتماعی

به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر بیمه شده در کشور ۱۱۲ شکایت علیه سازمان تأمین اجتماعی در دیوان عدالت اداری مطرح شده که این نسبت در استان زنجان ۱۴۷ شکایت است و به ازای هر ۲۳ نفر بیمه شده یک شکایت کارگری وصول شده است در حالی که، رقم مذکور در کشور ۳۱ نفر-یک شکایت است. مدت زمان رسیدگی به شکایت ۲۷ روز است و نسبت آرای سازشی به آرای صادره ۹/۲ درصد است که بسیار کم است.

در این خصوص چند نکته مطرح است: اول اینکه در استان رویه‌های داورى وزن یکسانی به شاکی و متشاکلی نمی‌دهد؛ دوم اینکه تأمین اجتماعی در شهرستان‌های مختلف استان و شهرهای کوچک‌تر شعبه ندارد و این موجب سرگردانی کارفرمایان می‌شود. به نظر می‌رسد با اصلاح رویه قضایی، الکترونیکی کردن پرداخت بیمه‌ها، ایجاد شعب سیار در مناطق دورافتاده و کاهش تعداد دفعات پرداخت بیمه‌ها بتوان کیفیت این شاخص را ارتقا داد.

۹.۵. دسترسی به بازار

شاخص دسترسی به بازار با زیرشاخص‌هایی چون حضور شرکت‌های بزرگ در استان و دسترسی به جمعیت ارزیابی شده است. بررسی‌ها حاکی از آن است که در شاخص دسترسی به بازار استان زنجان نسبت به متوسط کشوری وضعیت چندان مطلوبی ندارد. سهم استان از کارگاه‌های بزرگ صنعتی ۰/۰۱۹ است که نسبت به متوسط کشوری بسیار کمتر است و دسترسی به جمعیت هم رقم پایینی را به خود اختصاص داده است. البته شایان ذکر است که استان زنجان فاصله قابل قبول و راه‌های ارتباطی مناسبی با بازارهای بزرگ مصرف (تهران و تبریز) دارد. بنابراین، امکان بازاریابی و عرضه محصولات وجود دارد. با وجود این، راه‌های ارتباطی درون استان مخصوصاً در شهرستان‌های طارم و ماهنشان دچار کاستی‌های جدی است.

۱۰.۵. گسترده‌ی اقتصاد غیررسمی و رقابت با کالاهای چینی

در استان زنجان ۹۰/۹۲ درصد بنگاه‌ها فعالیت خود را با ثبت رسمی آغاز کرده‌اند و ۷۰/۴ درصد بنگاه‌ها رقابت با بنگاه‌های غیررسمی را از مشکلات خود اعلام کرده‌اند. از همه مهم‌تر اینکه ۸۶/۴ درصد بنگاه‌ها رقابت با کالاهای چینی را از موانع عمده کسب و کار قلمداد کرده‌اند. اگر بنگاه‌های خدماتی را از داخل نمونه بیرون بکشیم، تقریباً قاطبۀ فعالان اقتصادی واردات کالاهای چینی را یک مانع عمده می‌دانند. البته علت آن فقط واردات کالاهای چینی نیست، بلکه ارزش‌گذاری بیش از حد نرخ ارز در ایران باعث شده است که رقابت‌پذیری کالاهای چینی افزایش و توان رقابتی کالاهای ایرانی کاهش یابد. این رقابت نابرابر و خراب‌شدن بازار حتی در مزیت‌های استان نظیر «سیر» طارم هم مشهود است.

۶. نتیجه‌گیری و توصیه‌های سیاستی

این مقاله محیط کسب و کار استان را مطالعه کرد که مهم‌ترین معضلات سرمایه‌گذاری را در استان شناسایی و زمینه را برای تدوین راهکارهای بهبود محیط کسب و کار مهیا کند. نتایج مطالعه حاکی از آن است که:

۱. ضعف دستگاه‌های اجرایی و دشواری کسب مجوز و لزوم اخذ استعلام‌های متعدد،
۲. وجود زمین‌های دارای معارض،
۳. ضعف نظام اداری تأمین اجتماعی و اختلاف زیاد کارفرمایان با سازمان،
۴. دشواری کسب اعتبار
۵. رقابت با کالاهای چینی از مهم‌ترین موانع کسب و کار در استان زنجان‌اند. برای بهبود محیط کسب و کار و تشویق سرمایه‌گذاری راهکارهای زیر پیشنهاد می‌شود:

۱. تهیه نقشه جامع سرمایه گذاری: هم اکنون صاحبان کسب و کار برای اخذ موافقت اصولی، دریافت پروانه و کسب اعتبار باید اقدامات مقتضی را به عمل آورند و در هر مرحله از سازمان محیط زیست، سازمان میراث فرهنگی، شرکت برق منطقه‌ای، سازمان برق منطقه‌ای، شهرداری و نظایر آن استعلام کنند. با توجه به اینکه هر سازمان بر اساس آخرین دستورالعمل‌ها می‌داند کدام یک از مناطق استان برای انجام‌دادن چه فعالیت‌هایی مناسب است می‌تواند یک لایه یا نقشه اطلاعاتی تولید کند؛ با تلفیق لایه‌های اطلاعاتی سازمان‌های ذیربط می‌توان یک نقشه سرمایه‌گذاری تهیه کرد و آن را در دوره‌های زمانی مشخص مبنای صدور مجوز قرار داد.

۲. صدور مجوز منحصر به فرد برای اراضی استان: در حال حاضر برخی از زمین‌های استان دارای چند سند رسمی و غیررسمی‌اند و هر نقطه‌ای که برای سرمایه‌گذاری انتخاب می‌شود یک یا چند معارض پیدا می‌کند. برای رفع این مشکل لازم است برای همه زمین‌های استان سند رسمی مالکیت صادر شود.

۳. تأسیس بانک توسعه منطقه‌ای: کسب اعتبار یکی از مشکلات اصلی سرمایه‌گذاری در استان زنجان است. علت عمده آن اولاً، سهم بالای تسهیلات تکلیفی، تسهیلات زودبازده و تسهیلات توصیه‌ای است و ثانیاً، برقراری ارتباط بلندمدت بین سرمایه‌گذاران و اعتباردهندگان است. بنابراین، برای تخفیف مشکل پیشنهاد می‌شود که، با تأسی از الگوی نسبتاً موفق بانک صنعت و معدن، بانکی با رویکرد سرمایه‌گذاری و توسعه منطقه‌ای تأسیس شود که با شناخت منطقه، توجه به طرح توجیهی طرح‌های پیشنهادی و با ارتباط بلندمدت با سرمایه‌گذاران اقدام به اعطای تسهیلات کند.

۴. تشکیل شورای حل اختلاف سازمان تأمین اجتماعی و کارفرمایان: از مشکلات عمده کارفرمایان و سازمان تأمین اجتماعی وجود اشکالات عمده در نظام حل اختلاف است و نظام طراحی شده به نحوی است که وزن سازمان بیش از کارفرماست. پیشنهاد می‌شود شورایی برای حل اختلاف در استان تشکیل شود که استقلال مرجع صدور رأی از طرفین دعوا را تأمین کند. در انتها گفتنی است که انجام‌دادن چنین تحقیقاتی با محدودیت‌های متعددی مواجه است که شاید مهم‌ترین آنها فقدان اطلاعات و آمار در سطح استانی است.

برای مثال، تولید ناخالص داخلی به روش هزینه در سطح استانی محاسبه و تولید نمی‌شود و حتی معلوم نیست که در یک استان چقدر سرمایه‌گذاری شده و این سرمایه‌گذاری در کدام بخش‌ها انجام شده است. تولید ناخالص داخلی به روش ارزش افزوده تا سال ۱۳۸۷ منتشر شده است. جدول داده ستانده برای بیش از یک دهه محاسبه و تولید نشده است و پیوندهای بین بخشی تحولات آن برای افراد مبهم است. اطلاعات جمعیتی و اشتغال و بیکاری بسیار

گسسته و بعضاً مبتنی بر آمارگیری‌های نمونه‌ای است (نظیر طرح آمارگیری از نیروی کار) که اتکا بر آنها را دشوار می‌کند.^۱

منابع

۱. استیگلیتز، جوزف (۱۳۸۳). اصلاحات به کجا می‌رود. مترجم: جعفر خیرخواهان و احمد میدری، حکمرانی خوب: بنیان توسعه. تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۸۳.
۲. جهاد دانشگاهی استان زنجان (۱۳۹۰). سند توسعه اشتغال و سرمایه‌گذاری استان زنجان. طرح پژوهشی به کارفرمایی اداره کل تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
۳. دسوتو، هرناندو (۱۳۸۹). راه دیگر. مترجم: جعفر خیرخواهان، تهران: نشر نی (۱۹۸۹).
۴. دسوتو، هرناندو (۱۳۸۶). راز سرمایه: چرا سرمایه‌داری در غرب موفق می‌شود و در جاهای دیگر شکست می‌خورد؟ مترجم: فریدون تفضلی، تهران: نشر نی (۲۰۰۰).
۵. کوز، رونالد اچ. (۱۳۷۶). ماهیت بنگاه. مترجم: محمد ارجمند. فرهنگ و تعاون، ۲، ۳۴-۴۱.
۶. متوسلی، محمود و قاسمی، محمد (۱۳۸۴). «ارزیابی شاخص‌های حمایت‌شغلی در ایران». مجله تحقیقات اقتصادی، ۷۱، ۶۷-۱۰۲.
۷. مرکز آمار ایران (۱۳۷۵، ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰). سرشماری عمومی نفوس و مسکن.
۸. میدری، احمد و خیرخواهان، جعفر (۱۳۸۳). حکمرانی خوب: بنیان توسعه. مرکز پژوهش‌های مجلس.
۹. میدری، احمد و قودجانی، اصلان (۱۳۸۷). سنجش و بهبود محیط کسب و کار. تهران: جهاد دانشگاهی دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران و انجمن مدیران صنایع.
۱۰. نصیری اقدم، علی، موحدی، مهدی، رضایی، محمد جواد، و مرتضوی فر، زینب (۱۳۹۱). چگونگی اصلاح نظام مالیاتی با رویکرد بهبود محیط کسب و کار. طرح پژوهشی به کارفرمایی سازمان امور مالیاتی.
۱۱. نصیری اقدم، علی، نوری، مهدی، و کاکاوندی، محمد مهدی (۱۳۹۱). «عوامل مؤثر بر اندازه اقتصاد غیررسمی: مقایسه اثر نرخ‌های مالیات و تعرفه با اثر متغیرهای نهادی». پژوهشنامه مالیات، ۶۲، ۲۰۵-۲۲۸.
۱۲. نعیمی‌پور، محمدحسین (۱۳۸۸). تأثیر محیط کسب و کار بر رشد اقتصادی. پایان‌نامه برای اخذ درجه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد دانشگاه علامه طباطبایی (ره).
۱۳. نورث، داگلاس سی. (۱۳۷۷). نهادها، تغییرات نهادی و عملکرد اقتصادی. مترجم: محمدرضا معینی. تهران: انتشارات سازمان برنامه و بودجه (۱۹۹۰).
۱۴. یانکوف، سیمون و مکلیش، کارالی (۱۳۸۷). فضای کسب و کار در سال ۲۰۰۶. مترجم: جعفر

۱. مثلاً همه روندها نشان می‌دهد که سهم بخش کشاورزی از تولید استان زنجان در حال کاهش است، اما نتایج طرح آمارگیری برای زنجان نشان می‌دهد که در بعضی سال‌ها و فصول سهم بخش کشاورزی چندین واحد درصد افزایش یافته است که به نظر منطقی نمی‌آید.

خیرخواهان. تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۲۰۰۶).

15. Allen, D.W. (1999). Transaction Cost. In B. Bouckaert & G. D. Geest (Eds.), *Encyclopedia of Law and Economic* (pp. 893-926). Edward Elgar.
16. Arrow, K.J. (1969). The Organization of Economic Activity: Issues Pertinent to the Choice of Market versus Nonmarket Allocation. In *The Analysis and Evaluation of Public Expenditure: The PPB System*. Joint Economic Committee, 91st Congress.
17. Dyck, A. (2000). *Privatization and Corporate Governance: Principles, Evidence and Future Challenges*. Boston: Harvard Business School.
18. Hicks, J.R. (1935). "A Suggestion for Simplifying the Theory of Money". *Economica*, 2, 1-19.
19. Kornai, J. (2002). "Ten Years After The road to a Free Economy". *Annual Conference on Development economics*, April.
20. Stiglitz, J.E. (1999). *Corporate Governance Failures in the Transition*. June Retrieved from www.worldbank.org
21. Williamson, O.E. (1985). *The Economic Institutions of Capitalism*. New York: Free Press.
22. World Bank (2010). *Enterprise Survey: Core Questionnaire plus Module Manufacturing*. Retrieved From www.enterprisesurvey.org.